

Тимошко Г. М.

м. Київ

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «УПРАВЛІННЯ» ТА «МЕНЕДЖМЕНТ» В ПЕДАГОГІЧНІЙ ТЕОРІЇ І ПРАКТИЦІ

У статті розглядається сутність поняття «управління» та «менеджмент» в педагогічній теорії і практиці. Виділено різні аспекти характеристик даних дефініцій в системі управління сучасними навчальними закладами.

***Ключові слова:** управління, соціальне управління, управління освітніми організаціями, менеджмент, педагогічний менеджмент, менеджмент освіти.*

Тимошко А. Н.

СУЩНОСТЬ ПОНЯТИЯ «УПРАВЛЕНИЕ» И «МЕНЕДЖМЕНТ» В ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ТЕОРИИ И ПРАКТИКЕ

В статье рассматривается сущность понятия «управление» и «менеджмент» в педагогической теории и практике. Выделены разные аспекты характеристик данных дефиниций в системе управления современными учебными заведениями.

***Ключевые слова:** управление, социальное управление, управление образовательными организациями, менеджмент, педагогический менеджмент, менеджмент образования.*

Тимошко А. Н.

ESSENCE OF CONCEPT «MANAGEMENT» AND «MANAGEMENT» IN PEDAGOGICAL THEORY AND PRACTICE

In the article essence of concept «management» and «management» are examined in a pedagogical theory and practice. The different aspects of descriptions of these definitions are distinguished in control system by modern educational establishments.

***Key words:** management, social management, management, management, pedagogical management, management of education, educational organizations.*

Постановка проблеми. Сучасна ситуація в нашій країні характеризується стрімкими змінами політичної, економічної, соціальної та культурної сфер людської діяльності. Це змушує змінювати підходи, методи, стилі виробничих відносин та поступово перетворювати жорстке субординаційне управління сучасними організаціями на мобільне і гнучке.

Управління, як сфера людської діяльності, виникло разом із формуванням со-ціуму — сукупності людей, що існують, певним чином взаємодіючи між собою у про-цесі спільного виконання тих чи інших робіт. Визначальним етапом у розвитку управ-ління стало зародження і становлення державності.

Управління освітніми організаціями — є різновидом соціального управління. Це сучасний напрямок управлінської діяльності, яка спрямована на досягнення установами освіти, що діють в ринкових умовах, визначених цілей шляхом раціонального використання матеріальних, людських та інших ресурсів із застосуванням науково обґрунтованих форм, принципів, функцій і методів.

Упровадження ринкових відносин у практику господарювання вимагає принципової зміни методів управління на всіх рівнях управлінської ієрархії. Цим обумовлюється вивчення нових підходів і форм управління, зокрема, менеджменту як особли-вого виду управління. Менеджмент як наукова дисципліна пройшов довгий і суперечливий шлях становлення, і розглядати його потрібно з урахуванням історичного досвіду та цілей і задач, які були характерними для різних етапів розвитку суспільства.

Метою статті є розкриття сутності понять «управління» та «менеджмент», а також висвітлення основних параметрів розвитку педагогічного менеджменту як складової управління в системі освіти.

Виклад основного маеріалу. Термін «управління» має своє семантичне тлумачення і різноманітні сфери застосування. У загальному розумінні «управління» визначається передусім як елемент, функція організованих систем (біологічних, соціальних, технічних), яка забезпечує збереження їх певної структури, підтримку режиму діяльності, реалізацію їх програм і цілей [6].

Управління має різноманітну природу. Характеризуючи навколишній світ, до-слідники виділяють три компоненти — неживу природу, живу природу і людське суспільство. Це дозволяє дати укрупнену класифікацію процесів управління по його ос-новних класах:

- процеси управління в неживій природі (у технічних системах) називають управлінням речами, що є областю вивчення переважно технічних наук;
- процеси управління в живих організмах відносяться до управління біологічними системами і є предметом вивчення природничих наук;
- процеси управління в суспільстві (у соціальних системах) називають управлінням людьми, соціальним управлінням, що відноситься переважно до області соціальних наук.

Управління в технічних системах — це управління виробничо-технічними процесами, механізмами, системами машин. Управління процесами, що протікають у живій природі та пов'язані з життєдіяльністю організмів, належить до управління біологічними системами. Їх вивченням займаються переважно природознавчі науки.

Управління в соціальних системах, або соціальне управління, — це управління людьми, вплив на будь-яку соціально-економічну систему, що має за мету її впорядкування, збереження якісної специфіки, вдосконалення та розвиток, і зумовлено суспільним характером праці, а також необхідністю спілкування людей у процесі праці [1]. Воно охоплює вплив на діяльність людей, об'єднаних у групи, колективи за різними інтересами. Це найскладніша сфера управління. Виникнення управління як особливого виду суспільної діяльності пов'язано насамперед з появою й розвитком поділу праці [2].

Таким чином, управління в соціальних системах можна розглядати в широкому значенні як управління в будь-якій організації людей незалежно від цілей їхньої діяльності.

Зазначимо, що в сучасних умовах широко поширена думка про те, що процес управління є мистецтвом, суть якого полягає у застосуванні науки до реальної ситуації, а отже, до практики. Без знання технології управління в сучасних умовах неможливо ефективно керувати організацією.

Соціальне управління, як особливий вид людської діяльності, виникає із необхідності організації спільної діяльності людей і породжується, з одного боку, поділом праці (в основі якого лежить нерівність здібностей), а з іншого боку — соціально-історичними умовами конкретного суспільства. При цьому соціальне управління є діяльністю, що охоплює весь процес громадського життя, — політичну, економічну і духовну сфери.

Сутність соціального управління визначає формування і функціонування цього класу управління як системи. Система соціального управління включає наступні ком-поненти: механізм управління, структуру управління, об'єкти управління, функції управління, кадри управління, процес управління.

Механізм управління створюється і цілеспрямовано змінюється людьми, що здійснюють регламентацію всієї сукупності функцій, форм, методів, важелів і стимулів соціального управління, щоб досягти найбільшої його ефективності в даних конкретно-історичних умовах. Суспільство як складна, багатоцільова соціальна система вимагає, щоб механізм управління забезпечував чітку взаємодію всіх його підсистем і рішення задач, що стають перед ним. З цих позицій у загальному механізмі управління виділяють економічний, організаційний і соціально-культурний механізми, основу взаємозалежного функціонування яких складають вимоги системи об'єктивних законів соціального розвитку і управління.

Отже, управління — це цілеспрямований вплив на певний об'єкт з метою зміни його стану або поведінки.

Термін «менеджмент» походить від англ. *«to manage»* і означає «керувати», «очолювати», «завідувати», «бути здатним впоратися з чимось, якоюсь проблемою».

Фундаментальний Оксфордський словник англійської мови дає таке тлумачення поняттю категорії менеджменту: «Менеджмент — це, по-перше, спосіб і манера спілкування з людьми. Способи спілкування формує наука, їх

можна вивчати і навіть натренуватися ефективно використовувати. Широко відомі, наприклад, правила ефективного проведення ділових нарад, переговорів, ведення телефонних бесід тощо. Щодо манери спілкування — то це частина мистецтва менеджменту, його менеджер має опанувати самостійно. По-друге, влада і мистецтво керівництва. Це — авторитет посади, обов'язок підлеглих виконувати розпорядження керівника; авторитет особи керівника, якого слухаються тому, що він пропонує більш продумані рішення, які сприяють досягненню цілей організації. По-третє, особливого роду вміння і адміністративні навички, які дають змогу організувати ефективну роботу апарату управління, що складається з численних служб і кваліфікованих працівників. По-четверте, органи управління, адміністративні одиниці».

Потреба в науці про менеджмент виникла в кінці XIX — на початку XX ст. і пов'язана з появою великого машинного виробництва. Саме в цей період формуються великі підприємства, на яких працюють десятки, сотні і навіть тисячі людей. Постають проблеми планування їх діяльності, організування робочих місць, створення ефективної системи формування зацікавленості працівників в результатах роботи, розробки технологічних процесів, проведення точного обліку з метою забезпечення контролю тощо. Отже розвиток машинного виробництва поставив перед економістами та технологами питання про необхідність дослідження закономірностей в управлінні людьми, виявлення тенденцій розвитку виробничо-господарської діяльності під дією управлінського впливу розробки стандартних положень, інструкцій тощо. Так, в цей період з'явилися перші наукові дослідження у сфері управління.

Сучасний етап розвитку менеджменту об'єднує ефективне ділове адміністрування, менеджмент людських ресурсів, менеджмент бізнесом для гармонійного розвитку суспільства.

Менеджмент є складовим елементом управління і порівняно з ним охоплює відносно вузьку сферу, що включає соціальні системи (людей), метою яких може

бути виробництво товарів та їхня реалізація, надання різноманітних послуг споживачам у рамках певної організації. Для досягнення цієї мети у менеджменті застосовується сукупність функцій, принципів, методів, засобів, за допомогою яких відбувається ціле-спрямований вплив на соціальні системи (людей). Здійснити це можна лише через процес планування організації, мотивації та контролю дій, застосовуючи відповідні принципи, методи та засоби впливу на об'єкти управління.

До основних категорій менеджменту належать поняття організації, її цілі, процес і функції управління, принципи і методи, стилі і культура керівництва (лідерства), комунікації тощо.

Менеджмент має створювати умови для успішного функціонування організації. Важливим завданням менеджменту є організація виробництва, реалізація товарів і послуг з урахуванням потреб споживачів, на основі матеріальних і людських ресурсів організації, які забезпечують рентабельність її діяльності та стабільне становище на ринку.

Характерними для менеджменту є чотири основні взаємопов'язані *функції*: *планування, організація, мотивація і контроль*.

1. *Планування*. Ця функція передбачає рішення того, якими повинні бути цілі організації і що повинні робити члени організації, щоб досягнути цих цілей.

2. *Організація*. Організувати — означає створити деяку структуру. Організація — це процес створення структури підприємства, яка дає можливість людям ефективно працювати разом для досягнення його цілей.

3. *Мотивація*. При плануванні і організації роботи керівник визначає, що конкретно повинна виконати дана організація, коли, як і хто, на його думку, повинен це зробити. Якщо вибір цих рішень зроблений ефективно, керівник отримує можливість втілити свої рішення в справи, застосовуючи на практиці основні принципи мотивації.

4. *Контроль* — це процес, що забезпечує досягнення цілей організації. Він не-обхідний для виявлення і вирішення виникаючих проблем раніше, ніж наслідки ста-нуть дуже серйозними, і може також використовуватися для стимулювання успішної діяльності.

Отже, менеджмент є складовим елементом управління і порівняно з ним охо-плює відносно вузьку сферу, що включає соціальні системи (людей), метою яких може бути виробництво товарів та їхня реалізація, надання різноманітних послуг спожи-вачам у рамках певної організації. Менеджмент пронизує всю організацію, торкається практично усіх сфер її діяльності.

Деякі дослідники висловлюють думку, яку можна вважати загальноприйнятою: поняття «управління» є більш широким, оскільки застосовується до різних систем. «Управління» і «менеджмент» в одних і тих же сучасних соціальних системах (організаціях) можна певною мірою ототожнювати.

Ми поділяємо таку точку зору, а тому поняття «менеджмент» і «управління» часто використовуємо як тотожні в нашому педагогічному дослідженні.

Поняття «управління» і «менеджмент» міцно ввійшли у вжиток багатьох галузей знань.

Характерним для управління взагалі, як стверджує кібернетика, є те, що воно властиве лише системним об'єктам: метою управління є впорядкування системи; перебудова системи здійснюється шляхом переробки інформації, встановлення зворотнього зв'язку; кожна само- управляюча система поділяється на дві підсистеми: управляючу і підсистему, що управляється.

Управління освітою це педагогічна категорія, що регулює економічну, соціально-політичну та духовну сфери життя. Термін «управління» увійшов до освітянської галузі в другій половині 70-х років, змінивши термін «керівництво». У цей період під впливом ідеї соціального управління (праці В. Афанасьєва, Д. Гвішіані та інших) розпочинається перехід від школознавства до розробки основ внутрішкільного управління.

Сучасні тенденції шкільного реформування зумовили виникнення нової управлінської філософії, що ґрунтується на мотиваційно-системному підході та особистісно орієнтованій меті його здійснення. М.Поташник і В.Лазарев розуміють під управлінням цілеспрямовану діяльність усіх суб'єктів, яка забезпечує становлення, стабілізацію, оптимальне функціонування та обов'язковий розвиток школи [8]. Якість управління педагогічним колективом зумовлюється метою освіти: формуванням вільної, демократичної, творчої особистості. Теорія управління освітою та загальноосвітніми навчальними закладами розробляється останнім часом досить активно. Л.Ващенко, Г.Єльнікова, В.Зверева, Г.Дмитренко, Л.Калініна, Л.Клокар, Л.Карамушка, В.Маслов, В.Олійник, В.Пікельна досліджують питання управління загальноосвітніми навчальними закладами як соціальними системами з урахуванням інноваційних змін, що відбуваються на початку ХХІ ст. В.Маслов розробив модель системи функціональної компетентності сучасного керівника педагогічного колективу, визначив функції управління навчальним процесом [3].

Систему психологічних умов підвищення результативності процесу управління розкрито Л.Карамушкою та Н.Коломінським. Основні чинники, що зумовили необхідність докорінної перебудови системи управління школою визначено В.Пікельною. Автор розглядає умови ефективності управління і методи її дослідження, зв'язки управління освітою з філософією, характерні ознаки наукового управління [5].

Управління соціальними організаціями — менеджмент, розглядається як «функція в організаціях; певна категорія людей, які здійснюють управлінську діяльність; спеціальна галузь, яка допомагає здійснювати цю діяльність» [4]. Менеджмент виник у теорії управління соціальними системами в період розвитку ринкових відносин, жорстокої конкурентної боротьби. Тому, на сьогодні, важко переоцінити його значення і в управлінні освітніми системами. Він використовується в державних і громадських організаціях, в усіх галузях

господарства, де прагнуть досягти максимально ефективних результатів при мінімальних затратах.

Призначення менеджменту в освіті — створити освітнє середовище, що ефективно працює та відповідає сучасним вимогам, є привабливим для реального та потенційного споживача.

Менеджмент має налагоджувати ефективний механізм участі кожного в організації навчального процесу. Керівник закладу освіти, педагоги та учні складають різно-вікові, соціальні групи, проте цілі освіти у них однакові. Процес навчання багатопредметний, багатолюдний, багаторольовий. Завдання менеджменту — забезпечити взаємозв'язок, взаємозбагачення різних дисциплін, різних позицій і педагогічного досвіду для створення ситуації успіху щодо формування всебічно розвиненої, фізично здорової, конкурентоспроможної особистості.

Висновки. Успішне управління в будь-якій освітній організації може бути повно спроектоване, описане, схарактеризоване й реалізоване через сукупність своїх функцій, організаційну структуру й організаційний механізм.

Глибокі соціальні й економічні зрушення що відбулися на межі третього тисячоліття в Україні спонукали до перегляду досліджень в галузі управління, звернення до світового досвіду країн, що існують в умовах ринку та накопичили колосальні управлінські знання. Результати педагогічних досліджень багатьох учених засвідчують, що в сучасних умовах управління школою стає професійною діяльністю, зміст якої виходить за межі педагогічних знань, він вимагає оволодіння педагогічним менеджментом, міжпредметними знаннями й уміннями.

Педагогічна література останніх років з проблем управління насичена цитатами, прикладами й різними посиланнями на досвід менеджменту. Це свідчить про те, що відбувається осмислення цілей і змісту управлінської діяльності в нових економічних і політичних умовах.

Актуальною на цьому фоні є концепція внутрішкільного управління, розроблена Ю. Конаржевським на основі проблемно-функціонального підходу. Сутність проблемно-функціонального підходу полягає в тому, що він здійснюється шляхом реалізації взаємодії управлінських функцій, спрямованих на розв'язання конкретних проблем педагогічного процесу, переводячи його у новий якісний стан.

У свою чергу інтенсивно розвивається новий напрямок в теорії управління загальноосвітніми навчальними закладами педагогічний менеджмент (Г. Єльнікова, Л. Калініна, Н. Клокар, В. Маслов, В. Олійник, Н. Островерхова, М. Поташник, О. Савченко, В. Симонов, Т. Шамова та інші). Ми вважаємо, що з робіт цих авторів починається якісно новий етап у розвитку внутрішньоскільного управління.

Ми схильні до позиції К. Ушинського, що з кожного досвіду можна запозичити лише ідею, і поділяючи думку В. Сухомлинського, переконані, що використання такої ідеї завжди є справою творчою [7].

Таким чином, осмислюючи зміст термінів «управління» і «менеджмент» у педагогічній теорії і практиці, і ті тенденції, що визначилися в розробці цієї категорії, ми вважаємо, що в основу формування концепції педагогічного менеджменту мають бути покладені прогресивні ідеї теорії внутрішкільного управління, а також гуманістичні традиції світової і вітчизняної педагогічної думки.

Література:

1. Большаков А. С. Современный менеджмент: теория и практик / А. С. Большаков, В. И. Михайлов. — СПб. : Питер, 2002. — 416 с.
2. Кеннеди Л. У. Качественный менеджмент в неприбыльной сфере / Л. У. Кен-неди ; пер. с англ. — СПб. : Просвещение, 1994. — 378 с.
3. Маслов В. І. Принципи менеджменту в установах освіти / В. І. Маслов, В. В. Шаркунова // Освіта і управління. — 1997. — № 1. — С. 77–84.

4. Мескон М. Основы менеджмента / М. Мескон, М. Альберт, Ф Хеллури ; пер. с англ. — М. : Дело, 1992. — С. 5–17.

5. Пікельна В. С. Теорія і методика моделювання управлінської діяльності: школознавчий аспект: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. д-ра пед. наук / В. С. Пікельна. — К., 1993. — 44 с.

6. Словарь-справочник менеджера / под ред. М. Г. Лапусты. — М. : ИНФРА-М, 1996. — 412 с.

7. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором школи: вибрані твори в 5 т. / В. О. Сухомлинський. — К. : Рад. шк., 1977. — Т. 4. — С. 393–628.

8. Управление развитием школы: пособие для руководителей образовательных учреждений / под ред. М. М. Поташника, В. С. Лазарева. — М. : Новая шк., 1995. — 464 с.